

İSRAİL MAHKEMELERİNDE İBRANİ HUKUKU*

Tsevi El Tal**

Çev. Eldar HASANOV

Yard. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Dinler Tarihi Anabilim Dalı

ehasanov@sakarya.edu.tr

“İbrani Hukuku” (Mişpat İvri) tabiri, -yeterince uygun olmasa da- Yahudi medeni hukukunu ifade eden bir sıfat olarak kullanılır. Makalede bu ikisi birbirinin yerine kullanılmıştır.

Yasama

1948 yılı Mayıs ayında Filistin’deki İngiliz mandası sona erdikten sonra İsrail o dönemde cari olan İngiltere hukukunu benimsedi ve bununla bir [hukuk] boşluğundan kurtulmakla birlikte hukuk ve düzen için gerekli olan sürekliliği sağladı.

İsrail’in tevarüs ettiği hukuk, (İsrail Devleti’nin kurulmasıyla değişikliğe uğrayan) Osmanlı hukukundan bazı izler taşısa da büyük ölçüde İngiliz mandası yasamasına dayanmaktaydı. Her halükarda Yahudi hukukunun hiçbir etkisi yoktu.

İsrail Devleti’nin oluşum döneminde halkın Yahudi hukukuna yönelik tutumu iki gruba ayrılabilir. Yahudi nüfusun çoğunu oluşturan birinci grup,

* Tsevi El Tal, “Hebrew law in the Courts of Israel”, *Jewish Law Association Studies*, c. 18 (2008), 1-8 künyeli makalenin tercümesidir.

** İsrail’de Yüksek Mahkeme’nin (The Supreme Court/בית המשפט העליון) eski yargıcı.

kendisini dini emirlere bağlı olarak görmüyordu ve kendilerine Yahudi hukukunun uygulanmasına kesinlikle taraftar değildi. Bu grubun karşısındaki cephede yer alan ikinci grupta dindar Ultra-Ortodoks Yahudiler yer alıyordu; bunlar dini gerekçelerle yeni devletin meşruiyetini reddediyor ve önerilmesi halinde bile Yahudi hukukunun devlet tarafından uygulanmasını kabul etmiyorlardı.

Bunlardan başka, bu seküler ve ultra-ortodoks kutuplar arasında yer alan ikinci küçük bir grup daha vardı. Rabbilerden, hukukçulardan ve ilim adamlarından oluşan bu grup yeni kurulan devlette Yahudi hukukunun yeniden doğuşunu bekliyorlardı. Bu grubun saikleri homojen değildi ve iki ayrı kola ayrılabilirdi. Birinci kolda Dindar Siyonistler yer alıyordu; bunlar yeni devletin hukuk sisteminin Tora ve Halaka, kısacası Yahudi hukuku olacağını umuyorlardı. Bu gruptaki en önemli ve öncü kişi, dönemin hahambaşısı olan rabbi Dr. İsrail Herzog idi. *“İsrail’de Tora hukuku üzerine”*¹ adlı detaylı ve kapsamlı makalesinde R. Herzog, gelecekte kurulacak devlette Tora ahkâmının uygulanmasına davet etmiş ve muhtemel engellerin uhdesinden gelmenin yollarını genel olarak sunmuştu. Dr. Herzog umduğunun İsrail hukuk sistemi olması için detaylı bir rehber hazırlamış ve buna *“İsrail için Tora’ya uygun hukuk sistemi”* adını vermişti.²

Girişte R. Herzog şöyle demektedir:

Eretz Israel Hahambaşılığı Büyük Konsili tarafından bana tevdi edilen bu görev önemli ve zor bir iştir. Problemlerin tamamını çözdüm düşüncesiyle kendimi övmüyorum. Doğrusu bu kadarına hevesli değilim. Benim temel hedefim, kutsal Tora’mıza hiçbir yönüyle muhalif olmayan bir Yahudi devleti anayasası hazırlamanın ve hukuk sistemi tesis etmenin mümkün olduğunu göstermektir. Bu uğurda tüm çabaların sarf edilmeye değdiğini düşünüyorum. Çünkü eğer bu karar anında biz, Tanrı korusun da, bu kutsal görevimizi ihmal edersek, yine Tanrı korusun da halkımızın büyük çoğunluğu Tora’dan vazgeçer ve ruhumuzun kökleri olan kutsal emirlere uymayarak kendisine öyle hazırdan yabancı modern bir anayasa ve İsveç kökenli veya başka bir yasa benimserse bu durum kendi kendiliğinde içsel olarak ruhsal, dini ve tarihi bir yozlaşma, görünürde ise büyük bir saygısızlık olur.

¹ Rabbi Y. Herzog, “On the Torah law in Israel”, *Torah and State*, 7-8 (1948), 9-12. (Makalede zikredilen kaynaklar İbranice olup yazar tarafından İngilizce tercümesi verilmiştir. Tersi belirtilmediği sürece kaynakların dili İbranicedir.)

² *Constitution and Law in a Jewish State according to the Halacha*, [ed. Itamar Warhaftig], Jerusalem: Yad Harav Herzog, 1987 içerisinde.

R. Herzog, Yahudi Halaka'sını yeni doğmuş devletteki modern hayata uyarılmanın getireceği büyük zorluklardan haberdardı. Bu çalışmada R. Herzog modern Yahudi devletinin kurulmasından doğan birtakım problemlerle uğraştı. Kabul edilmesi gereken politik rejim modeli, özgür seçimler, azınlık hakları, mahkemelerin otoritesi, tanıkların güvenilirliği, kadının statüsü, cezai hükümler bu problemlerden bazılarıdır. Bu ve diğer konularda R. Herzog meseleleri Halaka'nın içerisine nasıl ve hangi yolla yerleştirileceğini ortaya koymaya çalıştı.

R. Herzog bu denemeleri devletin ilk dönemlerinde kaleme aldı; ne var ki günümüze kadar onun bu fikirleri ve temennileri sadece teoride kalmıştır. İsrail'de hayat, seküler hukukça yönetilen mahkemeler tarafından, tesis edilmiş seküler hukuka uygun olarak icra edilerek devam etmiştir. Ancak, İbrani hukukunun bu toprakların hukuk sistemi olmasını engelleyen sadece bir isteksizlik değildi. Hatta eğer, bir mucize eseri olsa da, İsrail'deki bütün halk bir sabah uyanıp da R. Herzog'un bu rüyasını gerçekleştirmek ve Yahudi hukukunun hükümlerini yürürlüğe konmasını isteseler dahi bu hukukun hazır bir biçimi mevcut değildir. R. Herzog tarafından konan teoriler ve ilkeler ilk başta detaylıca yorumlanmalı ve modern yasa biçiminde düzenlenmelidir. Bu kolay bir iş değildir; çünkü Halaka'ya dayanan modern bir hukuk sistemi taslağı hazırlamak büyük bir iştir. Hem eski çağlarda hem çağımızda Halaka'daki neredeyse her hüküm hakkında farklı görüşler sergilenmiştir ve genel kabul görececek bir sonuca ulaşmak için Halaka otoritelerinin labirentinden geçmek, onların görüşlerini değerlendirmek gerekir. Dahası, bu sonuç modern hukuk sistemi telakkisine uygun şekilde yeniden formüle edilmelidir. Toplumun pek istememesi ve Halaka'yı modern bir hukuk sistemine çevirmenin teknik zorlukları yüzünden Dindar-Siyonist kampın temennileri bir rüya olarak kalmıştır.

Yahudi hukukuyla ilgilenen ikinci grup, hukukçular ve ilim adamlarından oluşuyordu. Halaka'nın toplumda yürürlüğe konmasını istememeleri sebebiyle onlar Dindar-Siyonist gruptan ayrılmışlardı. Bu ilmi çevre bizim milli hukuk mirasımızın kaynaklarını, Talmud hukukunun geniş denizini, *Responsa*/Fetva literatüründe biriken büyük bilgelik ve tecrübeyi gün yüzüne çıkarmak istiyorlardı. Onlar, mevcut hukuku modern hukuk düşüncesine uygun olan milli geleneğimizdeki anlayışlar, fikirler ve çözümlerle zenginleştirmek istiyorlardı.

Bu yaklaşımın önemli öncüsü Haim Hermann Cohn idi. İleride Yüksek Mahkeme yargıcı olan Cohn, hatta 1946 yılı gibi erken bir zamanda İbrani hukukunun yenilenmesi çağrısı yapmıştır.³

Bir başka gelecek Yüksek Mahkeme yargıcı, Dr. Moşe Silberg, kendisini Yahudi hukukunun kaynaklarına dikkat çekmek zorunda görür:

İbrani hukukunun milli değeri İbrani dilinin değerinden daha düşük değildir. Anayurdumuzda milletimize yeni bir hayat sunarken geçen ikibin yıl boyunca ulusumuzun temel ilgisini oluşturan manevi alanı göz ardı etmek düşünülemez, hatta saçmadır bile...

[Yeni sivil yasa] sivil seküler bir oluşum olacaktır. Bilhassa yıllar içerisinde biriken eskimiş, modası geçmiş sonuçları reddederek, İbrani hukukunun temel kurumları imkân ölçüsünde alınmalıdır. Yapılacak iş şudur: Tohumu elekten geçirerek canlılığını koruyanları almak ve asırlar içerisinde kuruyanları, bozulanları bırakmak... Yenilenmiş günlük hayatımızın her alanında çözmemiz gereken, karşımıza çıkan hususlarda aynı uygulamayı [tatbik etmek].⁴

İbrani hukukunu modern şekil ve terminoloji ile yorumlamak, yarım asırdır çeşitli ilim adamları tarafından yapılmaktadır. Bu alanda meşhur ilim adamları ve eserleri şunlardır: Prof. Menahem Elon'un başyapıtı *Mişpat İvri*, bu alanla ilgilenenlerin Yahudi hukukuna erişmelerini sağlamıştır. Prof. Nahum Rakover ve diğer ilim adamları İbrani hukukunu modern terimlerle ifade etmede, onu şimdiki sistemle karşılaştırmada çok gayret göstermişlerdir. Hukuk kuralları, ticaret hukuku, telif hukuku, haksız kazanç, nefsi-mudafaa, insanın onuru, çevre, özel yaşamın korunması, kefalet vs. gibi hukuki konularda birçok kitap yayınlanmıştır.

Knesset'in birçok hükümleri Yahudi hukuktan izler ve öğeler taşımaktadır.⁵ Ancak, bu başarının önemini küçümsememekle birlikte, kapsamlı bir Yahudi hukuku sisteminden henüz uzaktayız.

Mahkeme kararlarında İbrani hukuktan faydalanmak

Seküler hukuk mahkemelerinde yargıçların seküler hukuka göre verdikleri kararlarda Yahudi hukukuna referansta bulunmaları gerekir mi?

³ H. Chen, "A concern for the Day After", *Ha-Praklit* (1948 February).

⁴ M. Silberg, *Principia Talmudica*, Jerusalem: The Hebrew University Student's Press, 1961, 155-156.

⁵ Bkz. N. Rakover, *Jewish Law in the Debates of the Knesset*, Jerusalem: The Jewish Legal Heritage Society, 1988.

Bu soruya farklı cevaplar verilmiştir. Bir görüş bu soruya olumsuz cevap vermekte, tam da seküler mahkeme sistemi esas alınmışken Yahudi hukukunun referans olarak kullanılması fikrini reddetmektedir. İlginçtir ki, bu olumsuz görüş sekülerizm kaygısından ziyade Halaka'nın saflığını koruma saiklerinden kaynaklanmaktadır. Bu görüşe göre, Halaka'nın insan ile Tanrı arasındaki ilişkileri değil insan ile insan arasındaki ilişkileri düzenleyen kısmı olan İbrani hukuku, her şeyi kapsayan Halaka'nın dini ve ilahi bir parçası ve bir kısmı olarak görülür. Olumsuz görüş sahipleri bunun İbrani hukukunu kendi bağlamından koparak bozulmasına ve sekülerleşmesine yol açacağına inanıyorlar. Onlar, Halaka'da bir hükmün kendi kapsayıcı bağlamından kopararak sadece bir kısmını almanın, yargılama yöntemi ve tanıklık gibi konularda yabancı metotları kullanmanın muhakkak Halakik bakış açısıyla uyuşmayan çözümlere götüreceğinden endişe ediyorlar. Dini nokta-i nazardan, Halaka'nın bir kısmını alıp diğer kısmını bırakmak doğru değildir; bu davranış doğrusu ilahi yasa koyucuya isyanla eşdeğerdir. Hahamlarımızın Tora'yı yorumlamadaki yetkinlikleri onların bir hükmü diğerine üstün tutmalarından değil Halaka'nın otoritesine tamamen uymalarından kaynaklanıyordu. Sadece Tanrıyı hukukun kaynağı olarak gören saygılı bir yargıç Halaka'ya göre yargıda bulunabilir.⁶

Diğer taraftan, muhalif düşünce okulu Halaka ilkelerini modern hukuka katmak istiyordu. Seküler hukuk kurmaylarının ellerinde bulunan Halaka'nın akibeti bu yaklaşımın taraftarlarını ilgilendirmiyordu. (Çünkü) Halaka kendisini koruyabilir! Onlar Halaka'nın, seküler hukuk sistemimizi milli tarihi kaynaklarımızdan gelen fikirlerle zenginleştireceğini ileri sürüyorlar. Bu görüş, tam da yasama sistemimizin kurulmasında eski geleneklerimizden esinlenmesini isteyen yaklaşımlardan türemiştir. Bu görüşün taraftarlarına göre, geleneksel Halaka hükümlerini bütünüyle almak dini açıdan övgüye değer bir husus olması bir yana, bu girişimin milli geleneksel hukukumuzu talim etmek ve toplumun bilinçlenmesini sağlamak gibi milli açıdan artıları mevcuttur. Bu yaklaşımın önde giden taraftarı Prof. Menahem Elon'dur (eski Yüksek Mahkeme yargıcı). Prof. England'dan farklı olarak Elon, Halaka'nın şimdiki sistemimize dâhil edilmesiyle sekülerleşeceğini düşünmemektedir. Günümüzde seküler mahkemelerin Halaka'yı referans aldıklarında varacakları sonucun, benzeri konuda Bet Din'in (Yahudi Dini Mahke-

⁶ Bkz. I. England, "Introducing Jewish Law in the Israeli Judicial System", *12th Annual Symposium on Jewish Thought: Thought and Halacha*, Jerusalem: Ort, 1967, 161-198.

me) varacağı sonuçtan farklı olmasını Elon problem olarak görmemektedir. Elon'a göre biz Halaka'ya göre yargıda bulunmuyoruz, ilkelerini ve fikirlerini almak için Halaka'dan faydalanıyoruz⁷ ve biz Halaka tarafından varılan sonuçlara varmasak da bu hedefimize ulaşılmış sayılır.

Yargıç A. Barak'ın da şu sözlerinden aynı yaklaşımı benimsediği görülür:

... İbrani hukukuna müracaat ile, normatif bir kaynaktan nihai karar aramıyoruz. Daha ziyade biz ilham arayışı ile hukuk düşüncesi hazinesine yöneliyoruz.⁸

Halaka'nın modern İsrail hukukuna dâhil edilmesiyle ilgili tartışmalar hâlâ sürmektedir ve yavaşlama emaresi göstermemektedir. Son zamanlarda diğer ilim adamları da bu tartışmaya katılmıştır. Rabbi Michael Abraham "*Halaka İbrani hukuku mudur?*" adlı makalesinde⁹ dini hukukun kendi dini bağlamından ayrılmayacağını iddia etmektedir. Muhalif görüşü benimseyen Dr. Amihai Radziner ve Dr. İtamar Warhaftig onun görüşüne muhalif yazılar yazmışlar.¹⁰

"1980 Kanunu" Hukukun Temelleri

İngiliz yönetimi döneminde yerel hukuk sistemi İngiliz hukuk sistemindeki 'ortak hukuka' (*common law*) ve 'hakkaniyet ilkesine' (*equity*) göre düzenleniyordu.¹¹ Mahkemeler bir hukuk boşluğuna rastladıklarında –yani yasanın cevapsız bıraktığı bir hukuki mesele olduğu durumda- İngiliz hukuk sistemindeki ortak hukuk ve hakkaniyet ilkesinden bir cevap bulmaları gerekiyordu. Bu durum, İngiliz yönetiminin sona ermesinden sonra otuz yılı aşkın bir süre daha devam etti. Knesset'in İngiliz ortak hukuku ile olan biçimsel bağı ortadan kaldıran bir kararı kabul etmesi ancak 1980 yılında gerçekleşti ve böylece bizim hukuk sistemimiz İngiltere hukuk sisteminden ayrıldı. Knesset, hukuk boşluğundan dolayı İngiliz ortak hukukunu feshedip yerine "Hukukun Temelleri Kanunu/Hok Yesodot ha-Mișpat" esasını kabul ederken şöyle diyordu:

⁷ M. Elon, *Jewish Law*, 3rd add., 1988. Kaynakta özellikle mukaddime ve 117-119, 122-123'e bakılmalı.

⁸ C.A. 567/78, *Bank Kupat-am v. Hendeles*, P.D. 34 (3) 57, 67.

⁹ Michael Abraham, "Is the Halakhah 'Hebrew Law'?", *Akdamot*, 15 (2004), 141. (İng.)

¹⁰ Amihai Radziner – İtamar Warhaftig, "Is halakhah 'Hebrew Law'?- Reply to M. Abraham", *Akdamot*, 16 (2005), 139.

¹¹ King's Order in Council 1922'de 46 madde.

Bir mahkeme, kendisine karar alınması gereken bir mesele getirildiğinde, o meseleye ait açık bir hüküm yahut emsal teşkil edecek örnek yahut kıyas türünde bir hüküm bulamadığında İsrail Mirası'ndaki özgürlük, adalet, eşitlik ve barış ilkelerine uygun bir karar verecektir.

Bütün kanunlar gibi bu maddenin de yorumlanması gerekir. Ne var ki bu durumda problem daha büyüktür; çünkü bu madde şiirsel ve belirsiz müphem tabirlerle ifade edilmiştir. "İsrail Mirası/Morešet Yisrael" tabiri farklı şekillerde açıklanabilir. Yine de, muhtemelen çoğu kişi şu noktada ittifak edebilir: Asırlar kat edip günümüze gelen tarihi hukuk mirasımız – Halaka- dikkate alınmalıdır. Şimdiki aşama İsrail hukuk sisteminde Halaka'nın yeşertilmesidir.

Fakat bu kanun Yüksek Mahkeme'nin bir kararının sarsıcı darbesine maruz kalmış ve hâlâ ondan kurtulamamıştır.

Bu kararın verilmesine sebep olan olay şöyledir: Eliezer Hendeles adlı birisi Jerusalem Bankası'nda korunan bir odanın döşemesinde kıymetli evrak paketi bulmuş. Beklendiği gibi o bunu polise götürmüş ve belirlenmiş dört ay içerisinde kimse tarafından talep edilmediği için adam paketi kendisine geri istemiş. Bu durumda, bu kıymetli evrak paketinin bankaya mı yoksa Hendeles'e mi verileceği sorusu ortaya çıkmış. Jerusalem Bölge Mahkemesi, bu konuda açık bir hüküm veya emsal karar bulmaması üzerine tam da konuyla ilgili "para bozma yerinin karşısında bulunan para"¹² şeklinde bir Talmud hükmüne yönelmiş. Bölge mahkemesi (Y. Weiss başkanlığında) bu hükme uygun olarak, Hendeles'in lehine karar çıkarmış. Davayı temyiz üzerine Yüksek Mahkeme'de bu hükmün tersine karar çıkmış.¹³ Temyiz mahkemesine göre, kıymetli evrak paketi bankada tutulduğunda gerçek sahibine eninde sonunda ulaşma olasılığı büyük. Bu dava, yeni ve ilginç bir konu olduğu için genişletilmiş yargıçlar panelinde ek duruşmada ele alınmış¹⁴ ama Hendeles daha fazla bir şey yapamamış.

Bu olayın ek duruşmada ele alındığı dönemde Knesset'in yenice çıkardığı "Hukukun Temelleri Kanunu" kuralının artık yürürlükte olduğuna işaret etmek önemlidir. Yeni kanunun meseleye etkisi olacağına beklenmesine rağmen, mahkemenin görüşüne göre Yahudi hukuku bağlayıcı hukuk olarak değil sadece olası seçenek sayılmalıdır. Yeni hükümler koymaya açık

¹² Bkz. Baba Metzia 26b; Tur Hoshen Mishpat 260.

¹³ C.A. 567/78, *Bank Kupat-am v. Hendeles*, P.D. 34 (3), 57.

¹⁴ Ad. H. 13/80, *Hendeles v. Bank Kupat-am*, P.D. 35 (2), 785.

bir yargı sistemi emsal kararları esas alarak hüküm koyduğu için İbrani hukuku ikinci seçenek olarak referans işlevi görebilir. Yargıç H. Cohn ek duruşmadaki görüşünde şunları söylemiştir:

Teyit etmek veya reddetmek, mukayese etmek veya ayırt etmek için, yani istenilen şekilde esin kaynağı olarak İbrani hukukuna başvurulabilir. Ancak bu sadece bir seçenek olarak gerçekleşebilir. Mutlaka uyulması gerekmez.

Bu olayla birlikte Yüksek Mahkeme bahsedilen kanunu tamamen dondurmuştur.¹⁵

İbrani hukukundan alıntı yapma

Bu tamamen dondurma işlemine rağmen, Hukukun Temeller Kanunu'ndan önce de sonra da kendi (veya yardımcılarının) bilgi seviyelerine göre İbrani hukukunu referans alan yargıçlar her zaman olmuştur. Dini eğitim almış yargıçlar Yahudi hukuk kaynaklarından alıntıda bulunmaya, onu esas almaya daha meyilliydiler; hatta seküler eğitim görmüş birtakım ilim adamları ve yargıçlar da sık sık İbrani hukukuna değiniyor, dikkat çekiyorlardı.¹⁶

“Mahkemelerin Yargılamalarında İbrani Hukuku” adlı çalışmasında¹⁷ Prof. Sinai Deusch İbrani hukukunun Yüksek Mahkeme tarafından kullanılmasını analiz etmektedir. O, Yüksek Mahkeme'nin 1980-1986 tarihleri arasındaki kararlarını şu üç parametreye göre analiz etmektedir:

1. İbrani hukukunun uygulanma niteliği
2. İstatistikler ve eğilimler
3. Temeller Kanunu ile İsrail Mirası'na dönüş

Ortaya çıkan sonuca göre Hukukun Temelleri Kanunu'nun kabul edilmesini takip eden iki yılda, yani 1980-1982 yılları arasında İbrani hukuku kısa bir kalkınma dönemi yaşamış ve alıntılarının sayısı yılda otuzu aşmıştır. Sonradan keskin bir düşüş yaşanmış ve alıntılarının sayısı azalmıştır. Beklendiği üzere, Halaka eğitimi almış yargıçlar İbrani hukukuna diğerlerinden daha

¹⁵ 1973'teki kayıp eşyaların iadesi kanununun okunduğunda, asıl sahibine geri verilmeye kadar bulanın eşyaya kefil olduğu maksadının olmadığına bulunmaması ilginçtir. Tersine, meşru dört ay geçtikten sonra bulan asıl sahip sayılacaktır. Benim görüşüme göre, mahkemenin yargısı buna binaen kusurludur.

¹⁶ Örneğin bkz. Eski yargıç Uri Struzman'ın “Pazar açımı” hakkında karşılaştırmalı analizleri: U. Struzman, “Market Overt”, *Dine Israel*, c. 9, 7; Tel Aviv bölge mahkemesinden yargıç Uri Goren'in, heter-iska ile bağlı hükmüne bakınız: P.M. 1988 (2), 353.

¹⁷ S. Deutsch, “Hebrew Law in the Court's Judgements”, *Mehkarey Mishpat*, 6 (1988), 7-37.

fazla referans yapmışlardır. Bu alıntıların yarısından fazlasının sadece bir tek yargıç (Menahem Elon) tarafından yapılmış olması da dikkat çekmektedir.

Bölge mahkemeleri, Knesset'in Hukukun Temelleri Kanunu'nu kabul etmesinden önceki yıllarda İbrani hukukuna çok nadir işaret ederdi. Yeni kanun kabul edildikten sonra, büyük ölçüde karşılaştırma ve esinlenme hedefiyle, İbrani hukukuna başvuru giderek arttı ve yaygınlaştı. Bazen yargıç Yahudi hukukundan bir ifadeyi alıntılar ve *obiter dictum* (mahkeme kararıyla dolaylı bağlantılı kanun) olarak metne koyardı.

Prof. Nahum Rakover'in *İsrail'de Mahkeme Kararlarında İbrani Hukuku*¹⁸ adlı kitabında bu konu üzerine detaylı bir araştırma yer almaktadır. Bu kitabın iki cildinin içerdiği yargı kararlarından referanslar ve alıntıları neredeyse bin sayfanın üzerindedir. Buradaki bilgiler yorumlama, örf ve adet, geçmiş emsal, ahlak, sosyal ve idari adalet, vatandaş hakları, din ve vicdan özgürlüğü, ceza hukuku, medeni hukuk, yargılama yöntemi ve şahitlik vs. gibi konusal olarak on iki bölüme ayrılmıştır. Ne var ki bu çalışmanın yoğunluğu ve zenginliği, yargıçlarca kaleme alınan kararların büyük çoğunluğunda Yahudi hukukuna referans yapılmadığı gerçeğini görmemize de engel olmamalıdır.

¹⁸ N. Rakover, *Hebrew Law in the Decisions of Courts in Israel*, Jerusalem: The Jewish Legal Heritage Society, 1989.

